

CULTURĂ DE SECURITATE ȘI DIPLOMAȚIE PUBLICĂ

CONTRIBUȚIA PROGRAMELOR UNIVERSITARE DE STUDII DE SECURITATE LA CREAREA CULTURII DE SECURITATE ÎN ROMÂNIA POSTDECEMBRISTĂ

Oana-Luiza BARBU*

Abstract:

The end of the Cold War prompted the recalibration of the concept of security, the theoretical debate ending by the assertion of the multidimensional perspective on security at the international level. Embracing this new viewpoint on security was imperative for the Romanian process of democratization. This change entailed also the need to create a new security culture, a difficult task undertaken too late by the Romanian authorities, situation caused by the delaying of the transition process itself, until 1996. Therefore, this paper aims, firstly, to clarify the concept of security, focusing on how it is defined by academics at the national level and, secondly, to identify the contribution that the academic programs of security studies had in spreading the knowledge and information related to security, essential elements of the formal dimension of security culture. The lack of research material has imposed an explanatory and exploratory approach, rather than a critical one, the analysis being carried out in a multidisciplinary perspective, using both sociological and educational sciences framework. The analysis results showed a certain consensus on the level of definition, the security culture being understood both as a product and as a process. However, during the first post-communist decade, the security culture was perceived primarily as a process (of creating a legal and institutional framework), without taking into consideration the importance of the security culture as a product embedding democratic values (information, knowledge, behavior), vital for the functioning of the institutions involved. It's only starting from 2010 when we can assert that the theory of interdependence can be confirmed, because the security culture as a product and as a process begins to generate itself mutually from its two aspects, leading to a more open attitude of the society towards security,

* Drd. Facultatea de Litere, Universitatea din București, domeniul Filologie, specializarea Studii Culturale și Europene, oanaluzabarbu@yahoo.com

a more visible desire for information and a strengthening of the legal and institutional framework. The introduction of security studies in the university's curriculum has contributed and will contribute more significantly in creating the security culture at national level primarily through the dissemination of information and knowledge regarding this field. Also, the security studies programs will lead to the familiarization of the civil society with the subject and will help in removing the negative connotations that security has acquired during the communist regime. Lastly, they will support new emerging professions in the labor market, by offering the necessary expertise.

Keywords: security culture, security studies, Romania, higher education, security

Introducere

Sfârșitul Războiului Rece a generat multe schimbări la nivelul configurației sistemului internațional de securitate. Totuși, schimbările s-au resimțit și la nivel teoretic, căderea Cortinei de Fier generând și recalibrarea conceptului de securitate care, până atunci, era perceput doar din punct de vedere militar. Desigur, încercări de a extinde acest concept s-au făcut și în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa care, în Actul Final de la Helsinki din 1975, își structura interesele în așa numitele coșuri ce cuprindeau probleme referitoare la securitatea politică, economică, militară, de mediu, societală. Având însă în vedere configurația CSCE, precum și lipsa unei teoretizări a multidimensionalității conceptului de securitate, obiectivele acestora nu s-au putut realiza decât după 1989, atunci când s-a deblocat activitatea în interiorul structurii și, grație Școlii de la Copenhaga (Buzan, Waever, Wild, 1998, p. 2), securitatea a fost recalibrată din punct de vedere teoretic. Deși o viziune constructivistă a conceptului, ea s-a impus printre teoreticieni, fiind versiunea cu care se operează și astăzi atât la nivel academic, cât și la nivel pragmatic. Pentru fostele țări comuniste, mai mult decât pentru celelalte țări europene, încorporarea noii concepții asupra securității la nivelul societății (percepție, norme, instituții) a fost mai dificilă din cauza modului eminamente diferit al acestora de a percepe acest aspect, precum și a unei culturi de securitate solide, bazată însă pe valori contrare democrațiilor liberare.

În această situație s-a aflat și România, pentru care crearea unei noi culturi de securitate a reprezentat o sarcină dificilă, asumată tardiv, situație cauzată de amânarea începerii propriu-zise a procesului de tranziție până în 1996. Printre actorii care au participat activ la procesul de creare a culturii de securitate la nivelul societății românești post-decembriste se află și instituțiile de învățământ superior, prin programele universitare de profil. Drept urmare, acest demers științific își propune, în primul rând, clarificarea din punct de

vedere teoretic a conceptului *cultura de securitate*, cu accent pe modul în care ea este asumată de academicieni la nivel național și, în al doilea rând, de a identifica contribuția programelor universitare de studii de securitate la răspândirea cunoștințelor și informațiilor în domeniul securității, elemente esențiale ale dimensiunii formale a culturii de securitate.

Abordarea acestui subiect este relevantă și legitimă din punct de vedere științific, având în vedere că literatura de specialitate a abordat acest concept destul de superficial, așa cum a demonstrat-o cercetarea prealabilă pe care am întreprins-o. Mai mult, aplicarea acestui concept la nivelul societății românești este și mai deficitară din punct de vedere științific, luând în considerare faptul că singurele referințe identificate au fost cele de la nivelul organizațiilor guvernamentale și/sau non-guvernamentale de profil. În plus, considerăm că este important de analizat și contribuția pe care programele universitare de studii de securitate o au în procesul de formare a unei culturi de securitate solide la nivelul societății românești de astăzi.

Din aceste considerente, vom aborda conceptul *cultură de securitate* prin prisma conceptului *cultură*, încercând să îi aplicăm caracteristicile acestuia din urmă și, după clarificarea conceptuală, să identificăm modul în care acesta se concretizează la nivelul României. Abordarea acestui subiect este pluridisciplinară, îmbinând două axe teoretice, una aparținând sociologiei și cealaltă științelor educației.

Astfel, observăm la nivelul teoriilor despre cultură mai multe viziuni, într-o oarecare măsură divergente. Karl Marx în sociologia clasică și Pierre Bourdieu în sociologia recentă, consideră cultura ca fiind un produs al societății, adică, în raport cu societatea, cultura ar fi o variabilă dependentă. Emile Durkheim susține însă o viziune contrară, pentru el cultura fiind o variabilă independentă în raport cu societatea, deoarece aceasta generează schimbări în structura socială, influențând performanțele acesteia. Actualmente, în teoria neoliberală se consideră că modelul sociologic al separării culturii și societății și al determinării uneia de către cealaltă este înlocuit de un model în care relația dintre cele două este de interdependență, determinându-se una pe cealaltă (Williams, 1992, p. 12). Sociologia actuală operează cu această viziune, argumentând că organizațiile și instituțiile generează cadre de convergență culturale și de formare a acelor credințe și modele mentale care receptează, reproduc și transmit configurații culturale, însă ale căror semnificații sunt contingente, căci instituțiile pot fixa și reproduce doar anumite semnificații, excluzându-le pe altele. De aceea, la nivel internațional, se vorbește despre culturi (asociate cu o circulație dinamică a unor obiecte, idei și practici diverse pe scară globală), și nu despre o cultură unică (Appadurai, 2011, p. 282).

Drept urmare, în ciuda procesului de integrare și a uniformizării percepției asupra securității la nivel internațional, sub impactul accelerării procesului de globalizare, nu putem vorbi despre o cultură unică, ci doar

despre valori comune și interese armonizate, care capătă însă un anumit specific, de la o cultură la alta. Această observație poate fi aplicată și la nivelul culturii de securitate, considerând că nu există o cultură de securitate globală sau euro-atlantică, ci mai degrabă o cultură de securitate națională, care, deși influențată de procesul de integrare și uniformizare a percepției asupra securității, prezintă însă caracteristici proprii.

În aceeași paradigmă se încadrează și viziunea lui Peter Katzenstein, care afirmă că mediul de securitate în care statele sunt angrenate este, în mare măsură, cultural și instituțional. Tot el este de părere că acest sistem internațional poate fi perceput ca o societate în care statele, pentru a putea participa, trebuie să adere la normele și reglementările impuse într-o multitudine de domenii. Însă, la final, politica statelor reproduce și reconstruiește structura culturală și instituțională, interesele de securitate fiind definite de actori care răspund factorilor culturali (Katzenstein, 1996, p. 8).

Din punct de vedere metodologic, ne vom axa pe metoda calitativă, mai exat pe analiza surselor primare (legi, norme, rapoarte, strategii, reglementări la nivel național și/sau internațional) și pe analiza de conținut, în încercarea de a valorifica puținele surse secundare pe care le-am avut la dispoziție. Trebuie menționat faptul că, în realizarea acestui proiect de cercetare, principala dificultate și limitare a fost reprezentată de lipsa unor surse secundare pertinente (literatură de specialitate în domeniu) care ar fi impus o abordare critică. Pe cale de consecință, abordarea va fi una exploratorie și explicativă.

Astfel, în prima parte a acestui proiect vom încerca să clarificăm conceptul *cultura de securitate*, ajutându-ne de conceptele *cultură* și *securitate*. Cea de-a doua parte va avea în vedere studiile de securitate, evoluția lor ca program universitar de studii, precum și contribuția lor în procesul de creare a culturii de securitate la nivelul societății noastre.

Cultura de securitate: delimitări conceptuale

Așa cum am afirmat anterior, în demersul de clarificare conceptuală a *culturii de securitate* ne vom ajuta de termenii *securitate* și *cultură*, care necesită, la rândul lor, atenție, deoarece de buna lor înțelegere depinde validitatea rezultatului.

Securitatea

Asemenea altor concepte ce aparțin studiilor de securitate, conceptul *securitate* se înscrie în rândul noțiunilor asupra cărora planează ambiguitatea, deoarece nu s-a ajuns la o definiție unanim acceptată. Mai mult, la nivel teoretic, securitatea este percepută diferit de către teoreticieni, în funcție de paradigma de la care se revendică. Opțiunea pentru o teorie sau alta va avea impact și la nivel pragmatic, ea reflectându-se în modul în care statele aleg să își urmărească obiectivele de securitate în raport cu tendința generală și cu dinamica mediului de securitate.

Din punct de vedere etimologic, noțiunea de securitate își găsește originile în Imperiul Roman, în perioada domniei împăratului Hostilian, pentru al cărui imperiu zeița Securitas asigura protecția și bunăstarea. *Securitas* însemna libertate în fața amenințării. Una dintre cele mai vechi definiții ale securității și cu un caracter cât mai aproape de general îi aparține lui Arnold Wolfers, care consideră că „securitatea, în sens obiectiv, măsoară absența amenințărilor la adresa valorilor dobândite, iar într-un sens subiectiv, absența temerii că asemenea valori vor fi atacate” (Wolfers, 1952, p. 485). Astfel, observăm că, în mod tradițional, noțiunii de securitate i s-a dat numai o dimensiune militară, de apărare, făcând referire cu precădere la raportul de forțe în ceea ce privește puterea militară (Smith, 2002).

Această viziune a fost dominantă până la sfârșitul Războiului Rece, când teoria realismului în relațiile internaționale părea că a devenit obsoletă, făcând loc paradigmei liberalismului instituțional care o concurase începând cu anii '70. Identificarea dimensiunilor multiple ale securității s-a făcut chiar înainte de teoretizarea propriu-zisă a conceptului ca atare, cu ocazia redactării Actului Final de la Helsinki și a inițierii Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa care, pentru prima dată, au scos în evidență și și-au organizat activitatea ținând cont și de aspectele sociale, economice, politice și de mediu ale securității.

Teoretizarea a fost realizată ulterior, în 1983, de către Barry Buzan, însă și-a dobândit popularitatea abia după destrămarea URSS-ului. Adepții Școlii de la Copenhaga (Barry Buzan, Ole Wæver și Jaap de Wilde) propuneau o abordare constructivistă, securitatea fiind definită prin conștientizarea amenințării la adresa existenței unui obiect de referință puternic valorizat (Buzan, 1983, p. 78).

Emma Rothschild explică modul în care conceptul de securitate s-a extins. Aceasta identifică patru direcții de dezvoltare:

- în jos, de la securitatea națiunilor la cea de grup și individuală;
- în sus, de la securitatea națiunilor la securitatea sistemului internațional;
- pe orizontală, deoarece diferitele entități concep starea de securitate și/sau de insecuritate în mod diferit. De aici a rezultat dezvoltarea conceptului de la înțelesul său strict militar, la cel politic, economic, societal și de mediu;
- în cea de-a patra direcție se are în vedere responsabilitatea politică pentru asigurarea securității. Se observă astfel o difuzie a acesteia în toate direcțiile, de la statul națiune la instituțiile internaționale (în sus), sau la guvernele locale și regionale (în jos), dar și pe laterală, la organizații nonguvernamentale, opinie publică, mass media și forțele abstracte care acționează asupra pieței (Rothschild, 1995, p. 55).

Explicația Emmei Rothschild este concludentă în înțelegerea complexității conceptului de securitate în accepțiunea actuală generală, precum și în formularea strategiilor de securitate.

Ca atare, în definirea securității naționale în Strategia de Securitate Națională a României, vom constata utilizarea acestei viziuni universale a securității, racordată la abordarea euro-atlantică. Astfel, documentul prezintă securitatea națională ca pe „o condiție fundamentală a existenței națiunii și statului român care are ca domeniu de referință valorile, interesele și necesitățile naționale. Securitatea națională este un drept imprescriptibil care derivă din suveranitatea deplină a poporului, se fundamentează pe ordinea constituțională și se înfăptuiește în contextul securității regionale, euro-atlantice și globale”.

În uzul curent s-a generalizat însă o altă definiție a securității naționale, anume aceea că „securitatea națională reprezintă ansamblul măsurilor politico-diplomatice, economice, militare, ecologice și de altă natură, menite să asigure statului independența și suveranitatea națională, integritatea sa teritorială, ordinea internă constituțională și vitalitatea productivă a propriului sistem de valori” (Bidu, Troncotă, 2005, p. 15).

Observăm în aceste două definiții principalele două caracteristici ale actualei percepții asupra conceptului de securitate – universalitatea și multidimensionalitatea. Crearea unui cadru de securitate la nivel național, în condițiile apartenenței statului român la structurile euro-atlantice, se va face luând în considerare aspectul mai sus menționat. Considerăm însă că materializarea acestuia la nivel instituțional, legislativ/normativ, dar și afectiv va depinde într-o oarecare măsură și de factorul cultural, afectând deopotrivă și crearea culturii de securitate.

Cultura

Subiectul acestei lucrări este cultura de securitate. Însă, pentru a putea înțelege conceptul și pentru a putea opera cu el, pentru a putea identifica modul în care elementele constitutive au fost materializate, am considerat că este necesar de clarificat în primul rând conceptul de securitate, așa cum este el înțeles astăzi, și, în al doilea rând, conceptul de cultură, urmând ca, la sfârșit, să abordăm conceptul de cultură de securitate având o înțelegere mai amplă a determinantilor. În cele ce urmează vom aborda conceptul de cultură, acesta fiind practic cel de-al doilea determinant.

Etimologic vorbind, cuvântul cultură provine din latinescul *cultura*, care, la români, însemna cultivarea pământului. Pasiunea lui Cicero pentru filosofie l-a determinat să catalogheze această știință ca pe o cultură a sufletului, astfel încât sensul generat de el a fost preluat ulterior și extins din punct de vedere semantic, ajungând la concepția generală că o cultură reprezintă cultivarea valorilor umane, dezvoltarea și emanciparea spiritului. Un nou sens culturii îi este atașat odată cu răspândirea expresiei atribuite lui Voltaire, anume *cultivons notre jardin*, ideea promovată fiind aceea a cultivării minții, rațiunii și a valorilor umane. Această nouă conotație a culturii a fost cea care s-a impus în secolul al XIX-lea.

Astfel, cultura poate fi definită ca fiind totalitatea comportamentelor, a credințelor, valorilor, atitudinilor și idealurilor învățate și împărtășite de toți membrii unui grup sau ai unei societăți, care îi orientează în viața socială sau personală. Trebuie însă specificat faptul că atunci când vorbim despre cultură, vorbim atât despre produsele materiale (produsele fizice), cât și nemateriale ale omului (valori, simboluri, norme, obiceiuri, instituții). Însă, includerea acestui produs în cultură este precedat de parcurgerea unui proces de obiectivizare, de concretizare a sa într-un obiect care poate fi pus în circulație.

Am afirmat mai sus că nu putem vorbi despre o singură cultură, ci despre culturi, și asta datorită faptului că fiecărei societăți umane îi este propriu un tip distinct de cultură. Obiectele materiale și nemateriale culturale au semnificații diferite de la o societate la alta, reușind să influențeze atât comportamentul, cât și modul de a gândi. Ba mai mult, acestea trec printr-un alt filtru, cel individual, subiectivitatea personală jucând un rol important în selectarea informației și interpretarea ei după scheme diverse. Pierre Bourdieu identifică un alt factor care influențează modul în care individul se raportează la spațiul cultural, și anume apartenența la o anumită clasă socială, determinând atitudini diferite, precum cea de conformare, inovare sau adaptare (Bourdieu, 1997).

Pe de altă parte, raportându-ne la teoria neoliberală, precum și la procesul continuu de integrare generat de accelerarea globalizării, observăm că societatea contemporană este una a organizațiilor, una în care principala tendință este aceea de coordonare a eforturilor individuale în vederea realizării unui scop comun. Și dacă ne amintim și de ceea ce afirma Peter Katzenstein, anume că mediul în care statele interacționează este unul cu precădere cultural și instituțional, nu putem să nu recunoaștem faptul că în timpul acestei interacțiuni, care se face pe toate direcțiile, au loc și schimburi culturale, care sunt însă, în primă instanță, adaptate la societatea care le preia, și apoi interiorizate.

Cultura de securitate

Având aceste concepte bine calibrate, voi trece acum la tratarea conceptului *cultura de securitate*, foarte uzitat în ultima perioadă, fiind întâlnit atât în strategiile de securitate (la nivel statal sau organizațional), cât și în mass-media. Trebuie însă menționat faptul că, în literatura de specialitate, conceptul a fost foarte puțin analizat, operaționalizarea acestuia fiind superficială.

Practic, conceptul a fost lansat, după unii autori, în perioada Războiului Rece, ca urmare a dezvoltării industriei nucleare, referindu-se la reducerea riscurilor și la standardizarea regulilor și practicilor cu scopul de a elimina pericolele. Alți autori atribuie acest concept lui George Robertson, fost Secretar General NATO (1999-2004) care l-ar fi ridicat la rang de valoare a Alianței Nord-Atlantice (Neculai, 2006, p. 528).

În România, conceptul a început să capete notorietate după anii 2000, odată cu lansarea Centrului de Informare pentru Cultura de Securitate, în septembrie 2003, centru înființat sub egida Serviciului Român de Informații (SRI) și a Institutului European pentru Managementul Riscului Securității și Comunicării (EURISC) și cu includerea acestui concept în documente cu valoare normativă precum Doctrina Națională a Informațiilor pentru Securitate, în Viziunea Strategică a SRI 2007-2010, precum și în Strategia Națională de Apărare a Țării (2008).

Concret însă, definirea lui este vagă. La nivel internațional, tangențial, putem aminti și ne putem ghida după lucrarea lui Peter Katzenstein, *The Culture of National Security*, cu mențiunea că, în lucrarea sa, acesta caută să analizeze implicațiile pe care cultura și identitatea le au asupra securității naționale, în contextul proceselor globalizante. Subiectul lucrării de față este centrat asupra culturii de securitate și a modului în care aceasta este articulată la nivelul societății românești postdecembriste, asemănarea cu lucrarea mai sus citată constând în abordarea subiectului tot în contextul proceselor globalizante.

În ceea ce privește definirea conceptului, la nivel național au fost identificate câteva definiții, acestea provenind în cea mai mare parte din sfera organizațională/statală, și mai puțin din cea academică. Astfel, o primă definiție o regăsim pe platforma on-line a Centrului de Promovare a Culturii de Securitate care, în Mic Dicționar de Cultură de Securitate, definește conceptul ca reprezentând o „abordare instituțională modernă care promovează problematica securității; cunoașterea registrului de urgențe publice de ordin politic, militar, economic, societal și ecologic; totalitatea noțiunilor, ideilor și informațiilor de care dispun, la un moment dat, cetățenii statului, referitoare la valorile, interesele și necesitățile naționale de securitate; modalitatea de dezvoltare a unor atitudini, motivații și comportamente necesare apărării și protecției personale, de grup și statale față de vulnerabilități, factori de risc, amenințări, stări de pericol sau agresiuni potențiale, precum și promovării lor în mediul intern și internațional de securitate”.

O altă definiție a *culturii de securitate* o regăsim în *Viziunea Strategică a SRI 2007-2010*. Conform acestei definiții, cultura de securitate reprezintă „promovarea și consolidarea valorilor democratice prin dezvoltarea unei înțelegeri comune a provocărilor și oportunităților în domeniul securității naționale la nivelul statului și societății românești”.

Cea de-a treia definiție a *culturii de securitate* o regăsim în *Strategia Națională de Apărare a Țării din 2010*, potrivit căreia, aceasta ar reprezenta o sumă de „norme, valori, atitudini sau acțiuni care determină înțelegerea și asimilarea conceptului de securitate și a celorlalte concepte derivate securitate națională, securitate internațională, securitate colectivă, insecuritate, securitate cooperativă, politica de securitate etc.”.

În aceste trei definiții, deși nu în mod explicit, se face trimitere la impactul pe care schimbările la nivelul mediului de securitate îl pot avea asupra securității naționale, fie ele de ordin teoretic („urgente publice de ordin politic, militar, economic, societal și ecologic” – cu trimitere la multidimensionalitatea conceptului de securitate, „înțelegerea și asimilarea conceptului de securitate” – așa cum a fost formulat de Școala de la Copenhaga și cum s-a impus la nivel internațional) sau pragmatic („vulnerabilități, factori de risc, amenințări, stări de pericol sau agresiuni potențiale”), ca urmare a procesului de integrare în contextul accelerării globalizării.

O definiție iese însă din acest tablou, ea venind cumva din sfera academică. Este vorba despre o definiție în care implicațiile globalizării sunt exprimate explicit, dar adăugarea atributului românească face însă trimitere la existența unui tip propriu de cultură de securitate: „cultura de securitate românească reprezintă, așadar, totalitatea cunoștințelor indivizilor, structurilor societale și statale și factorului politic despre integrare, stabilitate și dezvoltare concretizate în valori materiale și spirituale realizate în procesul practicii naționale și internaționale și aplicate în condițiile dinamice concrete în care există și se dezvoltă relațiile intrastatale și suprastatale”.

Inventarierea definițiilor date *culturii de securitate*, la nivel național, a scos în evidență un anumit consens asupra percepției acestora atât ca produs, cât și ca proces. Aceste definiții, sub diferitele formulări, au revelat trei elemente comune definitorii pentru cultura de securitate: *cunoștințele* (aici cu sensul de informații) despre securitate care redau imaginea clară, obiectivă a realității; *politicile și strategiile de securitate* ca urmare a creării unei imagini subiective asupra realității; *obiectele materiale și spirituale* ca urmare a valorificării cunoștințelor și a procesului de creație de la nivel individual la nivel statal.

Constatăm, din cele prezentate mai sus, conștientizarea, încă de la nivel teoretic, a impactului pe care mediul de securitate internațional îl are asupra actorilor angrenați în diferite tipuri de relații în cadrul său. Mai constatăm însă centrarea pe interesul național și pe securitatea națională, urmărirea realizării lor făcându-se, însă, cu precădere, la nivel internațional. Ca atare, ne va interesa cu precădere gradul și modul în care România post-decembristă a asimilat principiile și practicile democratice, precum și modul în care acestea s-au reflectat în crearea unei culturi de securitate românești.

Cultura de securitate, asemenea culturii politice și culturii civice, este o cultură de masă, proprie societății în integralitatea sa. Ea nu este numai apanajul acelor persoane cu atribuții în domeniu, în ciuda faptului că aceștia trebuie să fie primii care să o posede, deoarece ei sunt responsabili de perpetuarea ei la nivelul întregii societăți, jucând rolul de catalizatori. Mai mult, instituțiile pot fi adaptate nevoilor din sfera securității numai din interior, prin capacitatea indivizilor de a regândi atât forma problemelor, cât și fondul acestora, de aici rezultând nevoia unei educații solide în domeniu. Dar cum la

nivelul elitei politice se manifestă nu numai fenomenul de reproducere, ci și de circulație a acesteia, deducem de aici necesitatea ca întreaga societate să beneficieze de o astfel de educație, dat fiind faptul că oricare dintre membrii ei poate deveni participant sau chiar factor decizional în cadrul acestor instituții.

Informații și cunoștințe în domeniul securității naționale. Rolul studiilor de securitate

Un element important al culturii de securitate este constituit de informațiile și cunoștințele din domeniu asimilate de societatea civilă. În perioada regimului comunist, sistemul de învățământ avea un caracter dirijat, centralizat, controlul politic putând fi resimțit atât la nivelul accesului la învățământul superior, cât și în elaborarea planurilor de studii, în recrutarea corpului profesoral, în mijloacele de finanțare, a managementului instituțional, urmând cu fidelitate modelul impus de Uniunea Sovietică (Udrescu, 2011, p. 37). În acea perioadă, educația reprezenta un instrument al statului pentru crearea Omului Nou, prin promovarea culturii proletare și a ideologiei comuniste, sarcină care a fost îndeplinită cu succes, având în vedere faptul că nici astăzi sistemul de educație românesc nu s-a putut detașa în totalitate de moștenirea comunistă.

În ianuarie 1990, autoritățile au început depolitizarea sistemului de învățământ, dar vidul legislativ care a caracterizat primii ani ai democrației românești a făcut în așa fel încât, la început, acest sistem să fie reglementat doar prin hotărâri de guvern și prin ordine de ministru. La cinci ani de la căderea regimului comunist este adoptată prima lege a educației, lege care a făcut obiectul a numeroase modificări, pentru ca, în 2011, să fie adoptată o nouă lege a educației. Primele decizii luate de autorități vizau crearea de noi universități, finanțarea învățământului superior, reglementarea procedurii de selectare a studenților și a corpului profesoral (Udrescu, 2011, p. 37).

Schimbările survenite ulterior vizau accesul la educație, creșterea numărului de universități, crearea universităților private, diversificarea domeniilor de studii, utilizarea noilor mijloace de comunicare, implementarea programelor de mobilități internaționale (Udrescu, 2011, p. 37).

Cu toate acestea, domeniului securității nu i s-a acordat, vreme îndelungată, atenția cuvenită. Asemeni culturii civice și a culturii politice, cultura de securitate trebuie să fie asimilată de societate în integralitatea sa, nefiind numai apanajul unui grup de interese, a unor instituții birocratice, de tip închis, așa cum se întâmpla în perioada etatismului comunist.

Astfel, educația trebuie să reprezinte principalul pilon, deoarece ea permite apărării și securității naționale să răspundă în mod corespunzător noilor provocări ale mediului de securitate. De aceea, este nevoie ca, prin intermediul educației și al cercetării științifice, învățământul românesc să se racordeze la programele de învățământ ale statelor membre NATO și UE.

În curriculum-ul universitar românesc, studiile de securitate ca program de studiu independent au fost introduse foarte târziu, ceea ce considerăm că a dus la îngreunarea procesului de crearea a culturii de securitate la nivelul societății românești, dimensiunea formală privitoare la răspândirea informațiilor și cunoștințelor din domeniul securității fiind neglijată.

În cele ce urmează vom trata evoluția studiile de securitate ca domeniu de studiu, precum și echivocurile care le înconjoară și, de asemenea, apariția și inventarierea programelor universitare de studii de securitate la nivel național.

Studiile de securitate, un domeniu controversat

Studiile de securitate reprezintă un domeniu de cercetare relativ nou, apărut după cel de-al Doilea Război Mondial la nivelul teoreticienilor americani. De atunci și până astăzi, autonomia și obiectul de cercetare al studiilor de securitate au fost amplu dezbătute, nici astăzi existând un consens în ceea ce privește aceste aspecte.

Perspectivile asupra studiilor de securitate au variat în funcție de modul eminate diferit în care securitatea era percepută. Acest lucru a atras după sine și dezbateri privind autonomia studiilor de securitate în domeniul cercetării științifice. Astfel, realiștii îi atribuiau ca obiect de studiu aspectele militare, marxiștii le considerau superflue deoarece pentru ei aspectele economice, și nu cele militare, erau cele care determinau configurația sistemului internațional, iar constructiviștii sociali le abordau mai degrabă din punct de vedere sociologic. Schimbarea apare după căderea Cortinei de Fier, când viziunea Școlii de la Copenhaga asupra multidimensionalității securității se impune (Buzan, 1991, p. 19). Cu toate acestea, interdependența cu celelalte arii de cercetare a făcut ca dezbaterile să fie încă deschise.

Drept urmare, chiar și astăzi, la nivelul comunității academice internaționale, studiile de securitate sunt considerate fie prin excelență un subdomeniu al relațiilor internaționale (Collins, 2010, p. 2), fie un domeniu autonom (Williams, 2008, p. 5), fie un domeniu care a debutat autonom, dar care, treptat, a fost absorbit ca subdomeniu al relațiilor internaționale (Buzan, Hansen, 2009, p. 3). Consecințele acestei lipse de consens în ceea ce privește autonomia studiilor de securitate se resimt la nivelul programelor de studii universitare și post-universitare, precum și în modul în care acestea configurează programa de studiu, observație valabilă cel puțin la nivelul societății românești, așa cum vom demonstra în cele ce urmează. Desigur, la aceasta se adaugă și lipsa de experiență academică cauzată de introducerea tardivă a acestora ca obiect de studiu la nivelul învățământului superior.

Studiile de securitate în România

În România există 56 de universități de stat și 36 de universități private acreditate. Cu toate acestea, în țara noastră există numai patru

programe universitare de licență în studii de securitate și unsprezece programe universitare de master, toate în cadrul universităților de stat.

În ceea ce privește programele de studii de licență în studii de securitate, prima Universitate care a oferit o astfel de pregătire a fost Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, începând cu 2009, în cadrul Facultății de Științe Socio-Umane, ca specializare a domeniului științe politice. Din 2012, Universitatea din București, în cadrul Facultății de Științe Politice, pune la dispoziția studenților un program de licență în studii de securitate, acestea apărând tot ca specializare în cadrul domeniului științe politice.

Cel de-al treilea program de studii de securitate la nivel de licență este oferit, începând din 2013, de Universitatea Babeș Bolyai (Cluj-Napoca), în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie, ca specializare în cadrul Facultății de Istorie, cu predare atât în limba română, cât și în limba engleză.

Cel de-al patrulea program de licență în domeniul securității este oferit de singura Facultate de Securitate și Apărare din România, din cadrul Universității Naționale de Apărare Carol I. Deși instituție de învățământ preponderent militară, aceasta a deschis porțile civililor interesați de acest subiect, oferind un program de licență în securitate și apărare, inclus în domeniul fundamental al științelor militare și de informații.

În urma inventarierii acestor programe, constatăm, în primul rând, insuficiența lor, precum și apariția lor tardivă în curriculum-ul universitar, ceea ce limitează accesul celor interesați la pregătirea în domeniu, afectând astfel crearea culturii de securitate la nivelul întregii societăți, prin insuficiența unui personal cu expertiză în domeniu.

Mai mult, analiza a mai scos în evidență și ambiguitatea în ceea ce privește perceperea studiilor de securitate ca domeniu de studiu. În niciuna dintre Universități, studiile de securitate nu sunt considerate ca domeniu autonom, ci sunt percepute ca subdomenii sau specializări. Ceea ce este și mai interesant este modul în care acestea sunt subordonate unor domenii diferite, fie științelor politice, fie istoriei, ceea ce atrage după sine crearea unei programe de studiu eterogene, cu abordări specifice domeniilor cărora li se subordonează.

Diferențele sunt și mai pregnante la nivelul programei de studiu în cadrul Facultății de Securitate și Apărare, acolo unde perspectiva este preponderent militară, disciplinele aparținând cu precădere științelor militare.

Programele de master, deși mai numeroase, se confruntă cu aceeași problemă, însă faptul că programele de master sunt post-universitare, de specializare, justifică pluridisciplinaritatea programei, și chiar o încurajează. Astfel, în domeniul studiilor de securitate avem programe de master precum *Managementul Securității în Societatea Contemporană*, *Security and Diplomacy*, *Studii Europene de Integrare și Securitate*, *Diplomația Apărării*, *Relații Internaționale*, *Sisteme de Securitate*, *Securitate și Relații Internaționale*, *Studii*

de Securitate, Securitate și Apărare, Managementul Informațiilor de Securitate Națională și Managementul Informațiilor în Combaterea Terorismului.

Cercetarea în domeniu este și ea încurajată, însă, momentan, de asemenea insuficientă. Pe lângă instituțiile de învățământ, au fost create și numeroase centre specializate pe probleme ce țin de securitate. Menționăm aici Centrul de Promovare a Culturii de Securitate, înființat în 2003, Centrul de Studii Strategice de Apărare și de Securitate, înființat în 2000, Centrul de Cercetare și Studii de Securitate Publică, Centrul de Strategii Aplicate, Centrul de Strategii Avansate, acestea din urmă fiind înființate după 2010. Sub egida acestor centre se realizează workshop-uri, conferințe, cursuri, inițiind astfel societatea civilă în problematica de securitate.

De asemenea, pe lângă aceste centre, amintim existența publicațiilor academice precum *Revista Română de Studii de Intelligence, Impact Strategic, Revista Militară de Management și Educație, Studia Securitatis*, sau non-academice de tipul jurnalelor și a revistelor periodice precum *Intelligence* sau *Observatorul Militar*.

Necesitatea introducerii studiilor de securitate în curriculum-ul universitar

Necesitatea introducerii studiilor de securitate în programa universitară derivă, în primă instanță, din reconceptualizarea securității și înțelegerea ei din perspectivă multidimensională. Astfel, nemaifiind apanajul specialiștilor în științe militare și înglobând acum elemente economice, culturale, sociale, politice și de mediu, securitatea necesită o înțelegere profundă indiferent de domeniul în care individul își desfășoară activitatea.

La nivelul societății românești, introducerea studiilor de securitate ca program de studiu este vitală, dat fiind trecutul recent, nedemocratic, precum și lipsa unei expertize în domeniul securității pe baza valorilor democratice. De acest lucru depinde în bună măsură și crearea culturii de securitate la nivelul societății românești post-decembriste, noile generații având nevoie să fie încă de la început educate în spiritul unei culturi de securitate adecvate noilor realități.

Mai mult, includerea acestor programe de studii este justificată și de apariția noilor profesii, venind astfel să răspundă cererii pieței de specialiști în domeniul securității, prin conferirea de expertiză necesară acestora. Vorbim de profesii precum cea de manager și negociator de securitate, precum și de alte ocupații propuse pentru a fi incluse în COR, precum cele de analist politic, referent de securitate, atașat afaceri interne, funcționar de ordine publică și siguranță, consilier de securitate în organizații. Se încearcă, astfel, profesionalizarea studiilor de securitate, ca urmare a nevoilor exprimate de piața muncii.

La nivelul cercetării, studiile de securitate sunt necesare datorită apariției noilor direcții de cercetare, precum guvernanta europeană, guvernanta securității, factorii neconvenționali de risc, politica de securitate a României, securitatea ecologică, economică, geopolitică și geostrategia, securitate și insecuritate în societățile antice, medievale, moderne și

contemporane, managementul organizațiilor internaționale sau integrarea politică europeană.

Concluzii

Pentru lucrarea de față am considerat ca fiind necesară în primul rând clarificarea conceptuală a culturii de securitate și a modului în care ea este înțeleasă la nivel național, ajutându-mă de termenii securitate și cultură. Astfel, în ceea ce privește securitatea, cel puțin la nivel conceptual, teoretic, societatea românească și-a însușit proprietatea termenului, așa cum acesta s-a impus după sfârșitul Războiului Rece la nivel internațional, fiindu-i recunoscute atât universalitatea, cât și multidimensionalitatea.

În ceea ce privește cultura de securitate, am constatat existența unui anumit consens la nivelul definiției, cultura de securitate fiind percepută atât ca produs, cât și ca proces. Definițiile au relevat trei elemente comune – cunoștințele, politicile/strategiile și obiectele materiale și spirituale ca urmare a valorificării primelor două. De asemenea, am putut constata, încă de la nivel teoretic, impactul pe care mediul de securitate internațional îl are asupra actorilor angrenați în diferite tipuri de relații în cadrul său. Mai constatăm centrarea pe interesul național și pe securitatea națională, urmărirea realizării lor făcându-se, însă, cu precădere, la nivel internațional.

Dacă reforma la nivel legislativ și instituțional a început cu întârziere vizibilă, furnizarea informațiilor și cunoștințelor în domeniul securității către societatea civilă a fost și mai tardivă. De altfel, și astăzi este încă deficitară, deși observăm emergența numeroaselor inițiative în acest sens, cu scopul final de a crea o cultură de securitate veridică, bazată pe principiile și valorile occidentale. Este nevoie de eforturi susținute, atât din partea instituțiilor, cât și din partea societății civile, pentru a ajunge la acest deziderat. Instituțiile trebuie, pe de o parte, să își deschidă ușile, iar societatea civilă trebuie să renunțe la prejudecățile și la scepticismul care încă mai există la nivelul mentalului colectiv, pentru că numai așa se va putea ajunge la o cultură de securitate în adevăratul sens al cuvântului.

În timpul primei decade post-comuniste, cultura de securitate a fost percepută în primul rând ca proces (de crearea a cadrului legislativ și instituțional), fără să țină seama de importanța culturii de securitate ca produs în spiritul valorilor democratice (informații, cunoștințe, comportament), vitală pentru buna funcționare a instituțiilor în cauză.

Abia din anii 2010 putem considera că teoria interdependenței începe să se confirme, deoarece cultura de securitate ca produs și proces începe să se genereze reciproc, observând o mai mare deschidere a societății față de domeniul securității, o dorință mai mare de informare, precum și o consolidare a cadrului legislativ și instituțional. Introducerea studiilor de securitate în curriculumul universitar a contribuit și va contribui din ce în ce

mai semnificativ la crearea culturii de securitate la nivel național în primul rând prin diseminarea informațiilor și a cunoștințelor privitoare la acest domeniu, ducând la familizarizarea societății civile cu acest subiect și la înlăturarea conotației negative pe care securitatea a căpătat o în timpul regimului comunist.

Mai mult, studiile de securitate vor oferi expertiza necesară, atât la nivel teoretic, cât și practic, susținând cererea de de noi profesii pe piața muncii.

Dificultățile întâmpinate în realizarea acestui demers științific au constat în lipsa informațiilor de ordin teoretic, care a impus mai degrabă o abordare exploratorie și explicativă, decât una critică. Astfel, lucrarea de față poate reprezenta un punct de plecare pentru cercetările ulterioare în domeniu, deoarece cultura de securitate devine un concept din ce în ce mai uzitat, și poate, în viitor, un instrument de analiză a diverselor fenomene din sfera securității. De asemenea, studiul oferă o perspectivă asupra stadiului studiilor de securitate ca (sub)domeniu de studii și ca program universitar și post-universitar la nivel național, direcție care poate fi dezvoltată în viitor.

Referințe bibliografice

Tratate

1. *** Actul Final de la Helsinki, 1975.

Doctrină, Strategii

1. *** Doctrina Națională a Informațiilor pentru securitate, aprobată în Consiliul Suprem de Apărare a Țării la data de 23.06.2004.
2. *** Strategia de Securitate Națională a României, 2007.
3. *** Strategia Națională de Apărare a Țării, 2008.
4. *** Strategia Națională de Apărare a Țării, 2010.
5. *** Viziunea Strategică a SRI 2007-2010.

Articole, publicații, conferințe științifice

1. *** (2010). Momente Semnificative din Istoria Serviciului Român de Informații. *Intelligence*, nr. 17.
2. Appadurai, A. (1990). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy in Imre Szeman, Timothy Kaposy (2011). *Cultural Theory. An Anthology*, Wiley Blackwell.
3. Buzan, B (1983). Peoples, States and Fear. The National Security Problem. *International Relations*, Wheatsheaf Book LTD, Brighton.
4. Neculai, S. (2006) Securitatea umană și Cultura de Securitate. *Securitatea și apărarea spațiului sud-est european în contextul transformărilor de la începutul mileniului III, Sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională Strategii XXI*, 13-14 aprilie 2006, București, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, București, 582-595.
5. Rothschild, E. (1995). What is Security? *The Quest for World Order*, 124(3), 53-98.

6. Smith, S. (2002) *The Concept of Security in a Globalized World*, paper presented at the Otago University Conference, June, Otago.
7. Williams, S. (1992). A theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. *American Journal of Sociology*, 98 (1), 1-29.
8. Wolfers, A (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

Opere de referință

1. *** Curs Cultura de Securitate, Cap. VII, p. 157, <http://ro.scribd.com/doc/94954792/Curs-Cultura-de-Securitate#scribd>, accesat la data de 25.09.2015.
2. Bidu, I., Troncotă, C. (2005). *Coordonate de securitate*, Editura ANI, București.
3. Bourdieu, P (1997). *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.
4. Buzan, B, Waever, O. de Wilde (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, CO: Lynne Reinner.
5. Buzan, B (1991). *Peoples, States and Fear*, London:Harvester Wheatsheaf.
6. Buzan, B., Hansen, L (2009). *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, 1 edition.
7. Collins, A (2010). *Contemporary Security Studies*, New York: Oxford University Press.
8. Katzenstein, P. (1996). *The Culture of National Security*. Columbia University Press, New York.
9. Udrescu, C.M. (2011). *Universitatea din București. Modele și traiectorii postcomuniste*, Editura Universității din București, București.
10. Williams, P (2008). *Security Stides. An Introduction*. Routledge.

Surse internet

1. ccpic.mai.gov.ro
2. www.cpcs.ro
3. www.edu.ro
4. www.mapn.ro
5. www.osce.org
6. www.presidency.ro
7. www.sri.ro
8. www.snspace.ro
9. www.ubbcluj.ro
10. www.ulbsibiu.ro
11. www.unibuc.ro
12. www.unap.ro